

Daarvoor neemt hij met zijn als metabletica gedoopte historische fenomenologie, waar in het opgenomen portret alle aandacht naar uitgaat, nu juist een veel te eigenzinnige plaats in.

Gert-Jan van der Heiden laat zien dat het heel goed mogelijk is om het werk van Derrida te verhelderen. Door zich te concentreren op de betekenis van de tekst en op Derrida's visie van overdracht, maakt hij meteen Derrida's bijzondere positie binnen de fenomenologie duidelijk. Naast Husserl, komen hier Ricoeur en ook Gadamer aan de orde. Redacteur Aydin ten slotte kan met zijn hoofdstuk over Charles S. Peirce het (voor)oordeel niet wegnemen dat deze pragmatist het minst van alle besproken filosofen in het rijtje fenomenologen thuishoort. Peirce is als pragmatist beslist geen onbekende, maar dat hij als fenomenoloog zo weinig aandacht heeft gekregen, is wellicht gewoon terecht. Alle eerder besproken fenomenologen gaan terug op Husserl en reageren op hem. In het geval van Peirce is er eigenlijk alleen sprake van gelijktijdigheid. Wat Aydin wel serieus probeert, is zijn verhaal door middel van voorbeelden te onderbouwen. Daar hadden sommige andere auteurs in de bundel wat mij betreft een voorbeeld aan kunnen nemen. Waarom overigens Linschotens boek over het denken van die andere pragmatist, William James, in het hoofdstuk over Peirce onvermeld blijft, is onduidelijk. Linschoten gaf dat boek niet voor niets de ondertitel 'Op weg naar een fenomenologische psychologie' mee.

Ondanks de kritiek is *De vele gezichten van de fenomenologie* een aanwinst. Inleiden in de verschillende fenomenologieën blijft moeilijk, omdat het gedachtegoed van deze of gene fenomenoloog zich meer dan eens niet dan op straffe van vermindering laat vereenvoudigen. De oude rotten onder de auteurs, zoals IJsseling, Peperzak en De Visscher excelleren, maar ook sommige jonkies doen het verrassend goed. Het zou helemaal mooi geweest zijn als de oude rotten de gelegenheid hadden gekregen om de jonge redacteur voor een paar ontsierende uitglidders te behoeden, maar zo werkt dat blijkbaar niet. Toen ik het boek uit had, drong zich de onweerstaanbare gedachte aan mij op dat een aantal van zo'n dertig portretten, in plaats van tien, in ieder geval veel beter bij de titel *De vele gezichten van de fenomenologie* zou hebben gepast. Maar dan had het boek natuurlijk niet voor onder de twintig euro in de winkel gelegen en was het voor een groot aantal potentiële lezers gesloten gebleven.

Repliek op recensie Bas Levering

Ciano Aydin

Veel dank aan Bas Levering voor zijn kritische bespreking van *De vele gezichten van de fenomenologie* en zijn uiteindelijk oordeel dat het boek een 'aanwinst' is. Een gedetailleerde reactie op de recensie lijkt me onnodig, niet alleen omdat ik de kritiek, of in ieder geval een deel daarvan, niet wil 'wegredeneren', maar ook omdat ik denk dat aan veel

aanmerkingen twee meer algemene bezwaren ten grondslag liggen, waarop ik graag kort wil reageren. Hopelijk wordt de inzet van het boek dan nog wat duidelijker.

Allereerst zijn er opmerkingen die betrekking hebben op de selectie van de behandelde auteurs: de recensent stelt terecht, zoals ik zelf ook in de inleiding onderken, dat de keuze voor de tien fenomenologen ‘in een bepaalde zin’ onontkoombaar arbitrair is. De keuze is inderdaad ‘in een bepaalde zin’ onontkoombaar arbitrair, namelijk in de zin dat nooit volledig kan worden verantwoord waarom andere mogelijke kandidaten *niet* zijn opgenomen in de bundel. Maar dat betekent geenszins dat de keuze voor de fenomenologen die *wel* zijn opgenomen volledig arbitrair zou zijn: dat bijvoorbeeld Husserl, Heidegger en Merleau-Ponty zijn opgenomen, kan moeilijk een willekeurige keuze genoemd worden. In de inleiding is dan ook een verantwoording gegeven van de selectie die is gemaakt. Deze nuancering lijkt me niet onbelangrijk. Ik had, net als de recensent, liever ook dertig auteurs in de bundel opgenomen. Maar er is natuurlijk altijd de mogelijkheid om een tweede en derde en ... band ‘vele gezichten’ te maken.

Op de tweede plaats wijst de recensent op onvolledigheden in de bespreking van een aantal auteurs. Ik heb de indruk dat deze kritiek veelal berust op een misverstand: het boek is geen verzameling volledige portretten van auteurs, maar bespreekt fenomenologen, dat wil zeggen auteurs in zoverre ze fenomenoloog zijn. Daarnaast wil het boek de belangrijkste ontwikkelingen binnen de fenomenologie illustreren. Paul van Tongeren, bijvoorbeeld, maakt in zijn tekst duidelijk hoe de vroege Ricoeur de overgang maakt van de fenomenologie naar de hermeneutiek. De bedoeling was niet om een bespreking te geven van Ricoeurs volledige oeuvre, maar van Ricoeur als fenomenoloog. Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor de andere auteurs.

Ik wil nog twee meer specifieke opmerkingen maken: mijn constatering dat het niet toevallig is dat de auteurs van de portretten vrijwel allemaal verbonden zijn aan de Radboud Universiteit en de KU Leuven, impliceert natuurlijk niet dat er geen andere inleiders buiten deze universiteiten te vinden zijn die aan de bundel zouden hebben kunnen bijdragen – overigens zijn niet alle auteurs verbonden aan de genoemde twee universiteiten. Wel wil ik onderstrepen dat de Radboud Universiteit en de Universiteit van Leuven een lange geschiedenis van fenomenologieonderzoek kennen. Dit lijkt me nuttige informatie voor lezers die hiervan niet op de hoogte zijn.

Ten slotte wil ik kort reageren op de bedenking van de recensent of Peirce wel in het rijtje fenomenologen thuishoort, niet zo zeer om aan te tonen dat Peirce wel degelijk in dat rijtje thuishoort, maar om nogmaals te onderstrepen welke visie op fenomenologie het boek als uitgangspunt heeft genomen. Fenomenologie is geen filosofische school: hoewel Husserl als vader van de fenomenologie kan worden aangeduid omdat hij een aantal essentiële aspecten van deze benadering heeft geëxpliciteerd, is hij niet de stichter van een nieuwe stroming in de filosofie. Fenomenologie kenmerkt zich veeleer door een grondhouding, door een bepaalde kijk die, om Husserls idioom te gebruiken, de zaken

zelf wil laten spreken. Toegesпитst op Peirce: hanteren we als criterium dat een auteur alleen als fenomenoloog aangeduid mag worden als hij uitgebreid heeft gereageerd op Husserl, dan hoort Charles S. Peirce inderdaad 'het minst van alle besproken filosofen in het rijtje fenomenologen thuis [...]'. Dat wordt in de inleiding ook onderstreept. In mijn artikel schenk ik overigens veel aandacht aan de relatie tussen Husserl en Peirce, en maak ik duidelijk in hoeverre ze op de hoogte waren van elkaars werk. Maar of een auteur als fenomenoloog beschouwd moet worden, hangt niet alleen af van zijn relatie tot Husserl, maar ook en op de eerste plaats van de inhoud van zijn denken. Concentreren we ons op die inhoud, dan zien we, zoals ik heb proberen aan te tonen, dat Peirces denken niet alleen wezenlijk fenomenologisch is, maar ook door Peirce zelf expliciet als een fenomenologie wordt aangeduid en ontwikkeld. Bovendien is het niet toevallig dat Spiegelberg in zijn belangrijke boek over fenomenologie een hoofdstuk wijdt aan Peirce. De bundel probeert aandacht te vragen voor een oriëntatie in het denken die de laatste jaren naar de achtergrond leek te verdwijnen. Ook de discussie over wie er wel of niet bij deze oriëntatie hoort, is een teken van de hernieuwde aandacht voor deze belangrijke oriëntatie.

Dupliek Bas Levering

Bas Levering

De reactie van Ciano Aydin op mijn bespreking van zijn interessante bundel is niet de krampachtige verdediging die je in reacties op recensies al te vaak tegenkomt. Ze vormt een welkome aanvulling op mijn bespreking. Over onze verschillen in inzicht kan de lezer nu zelf oordelen. Aydin heeft me in een begeleidend schrijven bij zijn repliek ook nog eens voor een aantal spellingslordigheden in mijn recensie behoord. Dank daarvoor.

Actieonderzoek positief gestart

Ben Boog

Reed, J., *Appreciative Inquiry. Research for Change*. London: Sage, 2007, 219 pagina's, ISBN 1-4129-2747-1, £ 23.

***Appreciative Inquiry* als veranderinstrument of (actie)onderzoeksbenadering**

In dit boek wordt een gerenommeerd instrument voor organisatieontwikkeling en -verandering omgezet in een meer algemene onderzoeksbenadering, waar onderzoek en veranderingsgerichte interventie in samengaan. De schrijfster wil een nieuw instrument toevoegen aan het koffertje van de onderzoeker. Ikzelf herken *Appreciative Inquiry* – voort-